

ПІСЛЯМОВА

Новизна постановки проблеми дослідження полягає в розробленні та обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування в Україні нової моделі державної науково-інноваційної політики, спроможної ефективно нарощувати можливості для створення конкурентоспроможної наукоємно-орієнтованої національної економічної системи, її готовності до майбутнього наукоємного виробництва, з акцентом на використання переважно власного внутрішнього науково-інноваційного потенціалу (з урахуванням особливостей його диференціації за регіональними економіками) у забезпеченні країни суспільними благами.

Означене є актуальним як для українського сьогодення (навіть під час теперішньої російсько-української війни), так і для повоєнної розбудови конкурентоспроможної наукоємно-орієнтованої національної економічної системи та формування привабливого її соціально-економічного середовища. Інакше українське суспільство залишиться за межами цивілізаційного світового розвитку.

У цьому контексті потрібно зазначити, що впродовж усіх років незалежності в Україні ухвалено чимало нормативних і програмних документів, спрямованих на вдосконалення науково-інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, науково-технологічної та інноваційної сфер національної економічної системи. Водночас багато з них потребують постійного наукового супроводу та моніторингу їхньої ефективності, своєчасного вдосконалення, оновлення та коригування положень для забезпечення безперервного нарощування наукоємного потенціалу українського суспільства відповідно до закономірностей його розвитку. Проте механізмів та інструментів для цього діючою моделлю державної науково-інноваційної політики не напрацьовано.

Характер взаємовідносин між державою та наукою, що склались у сучасному українському суспільстві, призводить до того, що країна постійно втрачає свій науковий та інноваційний потенціали, знижуючи у такий спосіб інвестиційну та науково-інноваційну привабливість свого соціально-економічного середовища. Натомість багато інших країн, постійно нарощуючи їх, покращують власну інвестиційну привабливість.

Серед комплексу факторів сучасного соціально-економічного розвитку інноваційна сфера та її науковий потенціал відіграють ключову роль в інвестиційній привабливості соціально-економічних середовищ країн світу, їхньому науково-інноваційному розвитку, формуванні продуктивних міжнародних інвестиційних потоків, що сприяє підвищенню капіталізації як сегментів і сфер, так і економіки загалом. Країни, що постійно нарощують свій науковий та інноваційний потенціали, покращують унаслідок цього й інвестиційну привабливість, а Україна навпаки: втрачає свій науковий та інноваційний потенціали (з 2014 р., зокрема, й за рахунок воєнних дій на території країни, що зумовило структурну деформацію інфраструктури наявної науково-інноваційної сфери), знижуючи власну інвестиційно-інноваційну привабливість.

Дослідження особливостей розвитку науково-інноваційної сфери української економіки через призму сучасних напрямів науково-технологічної та інноваційної політики країн ОЕСР доводить, що вітчизняна науково-технологічна та інноваційна політика, усупереч світовим тенденціям, слабо сприяє нарощуванню потенціалу науково-інноваційного розвитку національного господарства, креативних індустрій, зростанню наукоємності українського соціально-економічного середовища, зменшенню його інноваційної периферійності.

В умовах перехідної економіки часто виникає ситуація, коли наявні готові до практичного використання розробки, тобто існує потенціал для інновацій, але процес комерціалізації уповільнений, або й зовсім відсутній, оскільки бракує важливих елементів інфраструктури.

Окрім того, євроінтеграційні прагнення України зумовлюють необхідність ретельнішого вивчення та порівняння з іншими країнами сутнісних характеристик, що формують привабливість національного соціально-економічного середовища, виявлення на цій основі можливого виникнення певних невизначеностей і загроз на шляху євроінтеграційного поступу нашої країни. У цьому контексті в роботі розглянуто особливості нарощування потенціалу інноваційного соціально-економічного розвитку національного господарського комплексу України через призму відповідного досвіду науково-технологічної та інноваційної політики країн-членів ЄС.

В українському суспільстві склалась парадоксальна ситуація: на противагу низьким оцінкам компетентності і зацікавленості органів

державної влади в ефективному інноваційному розвитку національної економіки, низьким оцінкам ефективності науки і недостатній поінформованості громадської думки про науково-технічні та технологічні досягнення, характерними є досить висока суспільна довіра до науки і соціальний запит на неї. Цей парадокс означає, що суспільна функція науки в українському соціально-економічному середовищі реалізується вкрай непродуктивно, що призводить до подальшого посилення відриву науки від суспільства.

Слід зазначити, що означений тренд стосовно посилення відриву науки від суспільства впродовж 2015—2019 рр. (до коронавірусного періоду в Україні) лише укріпився. Так, за матеріалами досліджень Інституту соціології НАН України, соціальний запит на науку та рівень довіри у суспільстві до вчених зріс з 51,1 до 56,1 %²⁶⁵, а за цей же період наукоємність ВВП української економічної системи зменшилась у 1,28 раза (Держстат України). Отже, нова модель державної науково-інноваційної політики нашої країни повинна, по перше, бути спроможною змінити усталений тренд зниження наукоємності вітчизняної економіки на її зростання. По-друге, враховуючи, зокрема, тенденції, пов'язані з інтенсивністю динаміки валових внутрішніх витрат на наукові дослідження та розробки в глобальному соціально-економічному середовищі, а також притаманні головним світовим центрам науково-технологічного прогресу, має забезпечити ухвалення українською владою комплексу рішучих політичних заходів щодо нарощування потенціалу наукоємності ВВП вітчизняної економічної системи до найприйнятнішого для країни його рівня в інтервалі 1,3—2,9 % ВВП навіть в умовах війни, щоб вирішувати вже зараз та у повоєнний період нагальні актуальні проблеми наукоємного розвитку українського суспільства.

Натомість у провідних економіках світу сучасні підприємства шукають нові шляхи розвитку, відстежуючи появу нових наукових знань ще на етапі фундаментальних досліджень, і беруть участь у їхньому доведенні до рівня прикладних розробок з метою застосування у власному виробництві, що відрізняється від методів і підходів, які існували у період індустріалізації.

²⁶⁵ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Київ 2019. Інститут соціології НАН України. Випуск 6 (20). 517 с. С. 465.

Сучасний світовий досвід переконливо засвідчує, що наукоємні галузі та нові технології забезпечують стабільність соціально-економічного розвитку. Зростає роль інформації, науки, знань, які стали головними чинниками переходу від індустріального до постіндустріального економічного устрою. Водночас знання, як інтуїтивне, так і формалізоване, є не тільки засобом підвищення ефективності виробництва, але й чинником ускладнення конкуренції. У цьому контексті доречно зазначити, що науково-дослідні установи та ЗВО доцільно було б трансформувати в інститути генерації знань, що стають складовою структури національної інноваційної системи, її конституюванням. Державна підтримка розвитку мережі інститутів генерації знань на державному рівні обумовить можливість забезпечити в Україні активізацію інноваційної діяльності в усіх сферах господарського комплексу та здійснити в цьому напрямі технологічний прорив. А це могло б забезпечити конкурентоспроможність наукоємних підприємств.

Такий підхід є на сьогодні стратегічним курсом соціально-економічної політики більшості країн розвинутого світу. Основним змістом політики «нової індустріалізації» є процес поширення «проривних технологій» як на нові, так і на традиційні галузі промисловості з метою нарощування національного науково-інноваційного потенціалу готовності країни до майбутнього наукоємно-інноваційного виробництва.

Промисловість у сучасних умовах світового суспільно-економічного розвитку не лише продовжує бути головною рушійною силою наукоємного соціально-економічного зростання та розвитку в економічно розвинених країнах і країнах, що розвиваються (переважно завдяки високій продуктивності і широким можливостям упровадження інновацій), а й стає локомотивом формування науково-інноваційного потенціалу економіки загалом. Сучасна інноваційна промисловість України могла би бути тим базовим фактором, що здатен генерувати інноваційний розвиток інших секторів національної економіки.

Концепції політик науково-інноваційного соціально-економічного розвитку провідних економік світу підтверджують ефективність інноваційної промисловості як базового драйвера системного наукоємного розвитку економічної системи загалом. Світові приклади економічного

лідерства засвідчують, що найефективнішим способом досягнення стійкого економічного росту є створення сприятливих умов для управління інноваційними процесами. У рамках інноваційної політики на міжнародному рівні — це вимірювання інноваційної активності та створення національних інноваційних систем.

З огляду на те, що сучасну систему управління науково-технічним та інноваційним процесами можна створити лише у складі національної інноваційної системи, процеси її формування, продуктивність і ефективність функціонування потребують ретельного моніторингу. Досліджуючи в означеному контексті вплив політичних змін в українському суспільстві на характер інноваційного розвитку економіки, потрібно акцентувати увагу переважно на подіях, що мають загальносуспільний характер, зачіпають інтереси практично кожного громадянина країни, формують глибинні основи культури становлення громадянського суспільства, впливають на загальний характер інноваційного розвитку економічних процесів та інвестиційно-інноваційної привабливості національного соціально-економічного середовища.

Важливе значення для наукоємно-інноваційного розвитку українського суспільства має і глобалізація світових економічних процесів, яка спричиняє все більше загострення конкурентної боротьби і вимагає значних ресурсів від держав і підприємств для підтримки їхньої конкурентоспроможності. Тому суттєво зростає роль партнерства між державою, органами місцевого самоврядування, організаціями приватного й академічного секторів економічної системи. За рахунок партнерства здійснюється міжсистемне координування, регулювання й управління, зокрема і за різкої зміни ролі держави, зміни принципів взаємодії із зовнішнім середовищем. Водночас значну роль відіграє врахування реальних умов проведення досліджень і розробок у тих чи інших галузях і регіонах. Для різних галузей і регіонів повинні застосовуватись власні науково-технологічна політика і набір регулювальних інструментів.

Уточнюючи роль органів місцевого самоврядування, слід також зазначити, що вони фокусують діяльність на реалізації зазвичай короткочасних програм досліджень і розробок, а також на питаннях комерціалізації технологій, де вони мають перевагу з огляду на ближче розташування до ринку.

Проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери економіки є відповіддю на виклики глобальної конкуренції, де швидкі зміни відбуваються постійно, а інновації стають важливішими за орієнтацію на масовість випуску. За цих умов конкурентоспроможність і життєздатність компанії буде залежати не стільки від наявності матеріальних ресурсів, скільки від ефективності їхньої організації й управління, використання розвинених способів комунікації та кооперації із клієнтами й партнерами, наявності адекватних технологій обміну знаннями, вміння прогнозувати хід змін у галузевих ринках, здатності створювати повноцінні «підривні» інноваційні продукти, орієнтовані на нові ринки, і продукувати «підтримувальні» інновації, що зберігають нинішні сектори наявних ринків. Одним із напрямів підвищення ролі ІКТ в науково-інноваційному соціально-економічному розвитку є створення проблемно орієнтованих мережних структур інтерактивного обміну інформацією.

Тільки в умовах соціальної стабільності можна досягти необхідного рівня добробуту громадян, забезпечити необхідні темпи економічного розвитку країни. На жаль, це визначення мало допомагає оцінити конкретний рівень соціальної стабільності в якійсь державі або регіоні, або хоча б визначити їхній рейтинг. Важко, але необхідно покласти відповідальність за соціальну стабільність на конкретні соціальні інститути держави і громадянського суспільства і визначити конкретні функції «механізму», що забезпечує таку соціальну стабільність.

Важливим елементом механізму соціально-економічного розвитку є інноваційна особистість, яку часто розглядають як один із комунікаційних елементів у структурі людської цивілізації, маючи на увазі різні моделі комунікацій. Використання таких моделей допомагає суспільству визначитися з оптимізацією змісту і спрямованості інноваційної діяльності в суспільстві й очікуваннями результативності такої діяльності.

Отже, запровадження нової вітчизняної наукоцентричної моделі державної інноваційної політики соціально-економічного розвитку українського суспільства доцільно розглядати в контексті удосконалення інструментів і методів нарощування ресурсно-компетентного та науково-інноваційного потенціалу країни за структурними факторами готовності до майбутнього наукоємно-інноваційного

виробництва через призму ефективного функціонування мережно-кластерної системи регіональних наукових центрів НАН України та МОН України. Така модель спроможна стати національним локомотивом реалізації системної політики стратегічного науково-інноваційного розвитку вітчизняної економіки, забезпечити країні гідну міжнародну конкурентоспроможність і суттєво покращити добробут українського суспільства.

Означене можливо, якщо безперервне науково-інноваційне зростання української економіки супроводжуватиметься глибокими якісними структурними змінами не лише в економічній сфері, а водночас і в усіх сферах суспільного життя, а також активізацією економічних і соціальних факторів інноваційного розвитку на всіх рівнях господарського комплексу та системи управління, стосуватиметься усіх соціальних спільнот.